

Sürdürülebilir Üretim ve Tüketim Sustainable Production and Consumption

Cemal TALUĞ^a, Belkis BİRDEN^b,

Özet:Günümüzde insan uygarlığını tehdit eden en büyük etkenlerden birisi sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim yapısıdır. Neoliberal politikaların yarattığı sürekli büyüme ve sınırsız tüketim hırsı; doğal kaynakların aşırı tüketimine, tahribine ve kirletilmesine neden olmaktadır. Doğal kaynakların kullanımında yaşanan rekabet, insan için yaşamsal olan kaynaklara erişimde yaşanan adaletsizlik, bir türlü baş edilemeyen açlık ve temiz suya erişim sorunları gelişen teknolojiyle insanlığın daha iyi bir yaşama ulaşacağı savına kuşkuyla bakılmasına yol açmaktadır. Biyoçeşitliliğin tehdit altında olması, iklim değişikliği ve beraberinde yaşanan olumsuzluklar uygarlığımızın sonluluğuna işaret etmekte; bizi yeni bir ekonomi ve yaşam biçimi anlayışı, belki de bir ahlaki dönüşüm aşamasına geldiğimiz konusunda göz ardı edilemez biçimde uyarmaktadır. Bu makalede sürdürülebilir üretim ve tüketim konusu, insanlığın birincil gereksinimine dayalı olan tarım ve gıda sistemi temelinde irdelenerek yaşanan sorunlar ve sorunlara ilişkin çözüm yolları tartışılmıştır.

Anahtar Kelimeler:Sürdürülebilir üretim ve tüketim, neoliberal politikalar, doğal kaynaklar, ekolojik ayakizi, iklim değişikliği, biyoçeşitlilik, gıda ve tarım sistemleri

--

Abstract:Nowadays, one of the biggest factors that threatens human civilization is unsustainable production and consumption structure. Created by neoliberal policies, ambition to exponential economic growth continuously and unlimited consumption causes excessive utilization, destruction, especially by pollution, and extinction of natural resources. Rivalry in accessing and consuming the natural resources, injustice in reaching the vital resources for a decent human life, incontestable hunger and water issues lead to a worldwide distrust to the argument that claims technological developments will provide a better life for humanity. The threats towards the biodiversity, climate change and the problems stem from it point out the finiteness of our civilization; warning us about the stage we arrived which undeniably and unignorably forces us towards a new economic perspective and lifestyle approach, even a moral transition to a new morality. In this article, sustainable production and consumption examined on the basis of problems related to the basic human needs which are food and agriculture issues and a couple of solutions are discussed.

Keywords:Sustainable production and consumption, neo-liberal policies, natural resources, ecological footprint, climate change, biodiversity, food and agriculture systems

Giriş

Ankara Üniversitesi'nin konuğu olarak Ankara'ya gelen astronot James F. Reilly, 4 Haziran 1997 günü TÜBİTAK Feza Gürsey salonunda bir konferans verdi. İlgile izlenen konferansın sonunda genç bir üniversite öğrencisinin yönelttiği soruya konuşmacının verdiği yanıtı, o dönemin Ankara Üniversitesi Rektör Yardımcısı olan, bu makalenin birinci isimli yazarı hiç unutmadı. Soru; "Yukarılardan dünya nasıl

^aAnkara Üniversitesi Ziraat Fakültesi, Tarım Ekonomisi Ana Bilim Dalı ✉ cemaltalug@gmail.com

^bAnkara Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Tarihi ve Etik Anabilim Dalı

gözüküyor?” Astronot Reilly; “Olağanüstü, inanılmaz güzel gözüküyor dünyamız. Ama bir o kadar da kırılğan!”.

İnsanların bu güzel ve kırılğan dünyanın yaşamı sürdürmemizi sağlayan doğal kaynaklarını ve eko sistemlerini gözü gibi koruyamadığı açık bir gerçektir. Bizler, küresel neoliberal ekonominin yarattığı sürekli katlanarak büyüme ve sınırsız bir tüketim hırsı içinde yaşayarak, dünyamızı daha da kırılğan hale getiriyoruz. Bu sürdürülebilir olmayan üretim ve tüketim yapısıyla doğal kaynakların aşırı tüketilmesinin, tahrip edilmesinin, kirletilmesinin ve iklim değişikliğinin öncelikle insan uygarlığını tehdit ettiğini görmüyoruz, belki de görmezden geliyoruz. Bir insanın yaşamını sürdürürken doğal kaynaklar ve ekosistem üzerinde oluşturduğu etki o bireyin “ekolojik ayak izi” olarak tanımlanır. İnsanların doğal kaynaklar ve ekosistemler üzerindeki yükleri hızla artmakta ve büyüyen ekolojik ayak izleri artık doğanın “taşma kapasitesini” zorlamaktadır. Bu gerçek, Dünya Doğayı Koruma Vakfı’nın (WWF) yayınladığı bir raporda “Gezegelimiz 1 yıl içinde tüketilen doğal kaynakları yenilemek için 1,5 yıla ihtiyaç duyuyor. Bugünkü gibi devam ettiğimiz takdirde 2030 yılında 2 gezegen bile bize yetmeyecek!” şeklinde dile getirilmektedir.(1) Bu noktada, yeryüzü üzerinde insanların sayısal olarak katlanarak çoğalmakta olduğunu da belirtmek gerekiyor. Dünya nüfusu ilk kez 1800 yılında 1 milyar olmuştu. Aradan bir yüzyıl geçtiğinde, 1900 yılında 1,7 milyara ulaştı. Artış hızı giderek arttı, 1950’de 2,5 milyar oldu, 2000 yılında ise 6 milyarı aştı. Bu yüzyılın ortalarına kadar nüfus artışının devam edeceği ve 9 milyar civarında sabitleneceği bekleniyor.(2)

Sınırsız ekonomik ve demografik büyümeyi, mavi gezegenimizin sınırlı kaynakları karşılayamıyor. Gelecek kuşaklara, kaynakları tükenmiş, biyolojik açıdan yoksullaşmış ve aşırı ısınmış bir gezegen armağan etmek istemiyorsak; ekolojik ayak izimizi küçültmemiz, yaşam biçimlerimizi değiştirmemiz, daha adil ve daha paylaşımcı bir dünya kurmamız gerekiyor. Günümüzde sürdürülebilir üretim ve tüketimle ilgili yaşadığımız kaotik durum, başlıca sorunlar ve bunların çözümü için yapılması gerekenler, bu yazıda en stratejik ekonomik faaliyetimiz olan tarım ve temel gereksinimiz olan gıda temelinde irdelenmektedir.

Açlık ve yoksulluk: İnsanlığın büyük ayıbı hâlâ sürüyor

Büyük teknolojik ve bilimsel gelişmelere, küresel düzeyde üretim ve tüketimde katlanarak yükselen sayısal verilere karşın insanların önemli bir kısmı en temel ihtiyacını karşılamaktan yoksun bulunuyor, akşam yatağına aç giriyor. Dünya, 1960-90 yılları arasında yeşil devrime tanıklık yaptı. Uluslararası tarımsal araştırma kuruluşlarında geliştirilen üstün nitelikli tohumların dünyanın birçok yerinde uygun teknoloji paketleri ve sulama ile birlikte kullanımı sonucunda nüfus artış hızından çok daha büyük üretim artışları gerçekleştirildi. Bu büyük verimlilik, üretim artışları ve gıda ürünlerinin uluslararası taşınmasındaki gelişmeler insanlığın açlığı yok etme umudunu arttırdı. 1974 Birleşmiş Milletler (BM) Gıda ve Tarım Örgütü (FAO) zirvesinde Henry Kissinger açlığın on yıl içinde tarihe karışacağını ilan etti. Ancak beklenen gerçekleşmedi. Bu kez 1996 yılında 187 ülke tarafından imzalanan Roma Gıda Güvencesi Deklarasyonu’nda dünyada 1 milyara yaklaşan aç insan sayısının 2015 yılına kadar yarıya inmesi hedefi kondu. 2002 yılı Dünya Gıda Zirvesi’nde ise “2030 yılında açların sayısının 440 milyona inmesi” yeni hedef olarak belirlendi.(3) 2013 yılı verilerine göre, dünyada 842 milyon aç insan bulunuyor.(4) Küresel nüfusun %12’sini ya da her sekiz kişiden birisini oluşturan aç insanlar içerisinde kırsal alanda yaşayanlar, kadınlar ve çocuklar görece olarak daha fazla. Açlık ve açlığa bağlı nedenlerle dünyada her gün 21.000 insanın öldüğü hesaplanıyor.

Açlık neden yenilemiyor, küresel gıda güvencesi neden sağlanamıyor? Açlığı yenebilmenin birinci koşulu kuşkusuz tüm insanlara yetecek kadar gıda üretimi sağlamaktır. Ancak bu tek başına yetmiyor, tüm

insanların gıdaya erişimini güvence altına almak gerekiyor. Açlığın ve yetersiz beslenmenin nedeninin kişi başına düşen üretim miktarından daha çok gıdaya erişebilmeye, dolayısıyla yoksulluğa dayalı olduğu bugün çok açık bir gerçek halindedir. Bu gerçeğe dayalı olarak 2000 yılında uluslararası toplum tarafından kabul edilen “Binyıl Kalkınma Hedeflerinin” birinci sırasında “aşırı yoksulluğun ve açlığın yok edilmesi” ifadesi yer almıştır.(5) Açlığı yenmek için önce yoksulluğu ve eşitsizlikleri yenmek gerekmektedir.

Yoksul kimdir? Bu sorunun yanıtı olarak son yıllarda yoksulluk sınırı, günde 1.25 USD altında gelire sahip olmak şeklinde belirlenmektedir. Dünyada bu durumda 1,3 milyar insan bulunduğu hesaplanmaktadır. Bununla birlikte, yoksulluğun birey bazında ve günlük gelir üzerinden belirlenmesinin uygun bir gösterge sayılamayacağı konusundaki tartışmalar daha anlamlı bir gösterge arayışını başlatmıştır. Bu çerçevede, yoksulluğun giderilmesi için bir toplumda gelirleri açısından en alttaki %40’lık dilimde yer alanların, ulusal gelir içindeki payının yükseltilmesinin gerektiği ve böylece refahın adil olarak paylaşımının ve kucaklayıcı, kaynaştırıcı bir toplumun yaratılabileceği öne sürülmektedir. Dünya Bankası 2030 yılına kadar uç yoksulluğun %3’e indirilmesini ve tüm ülkelerde en alttaki %40’lık dilimin zenginlikten aldığı payın yükselmesini hedeflemektedir.(6) Ancak bu hedefe ulaşılması zengini daha zengin yaparken, fakirliğin sür-git kalıcılığından beslenen neoliberal politikaların egemenliğinin sürmesi durumunda kuşkulu gözüküyor. Kapitalizm yoksulluğu yok etmeyi amaçlamıyor, yoksulluğu yönetmeye çalışıyor. Bugün dünyada en zengin 85 kişinin toplam varlığı, en yoksul 3,5 milyar insanın mal varlıkları toplamı kadar. Bu sayı, neredeyse insanların yarısına denk geliyor.(7)

Dünya değişiyor, gıda talebi yükseliyor

Dünyada yaşanan ve bir türlü yok edilemeyen açlığın temel nedeninin refahın dağılımındaki adaletsizlik olduğunu saptamak, yeterli miktarda gıda üretimi açısından sorunumuz olmadığı anlamını taşıyor. BM Gıda ve Tarım Örgütü 2009 Gıda Güvenliği Liderler Toplantısı Sonuç Bildirgesi’ne göre 2050’lere gelindiğinde küresel nüfusa yeterli ve nitelikli besin sağlayabilmek için tarımsal üretimi %70 oranında artırmak gerekmektedir.(8) Bu gereksinimin birincil nedeni nüfus artışıdır. Yukarıda değinildiği gibi dünya nüfusunun en erken 2050 yılında ve yaklaşık 9 milyara ulaştığında sabit hale gelebileceği öngörülmektedir.

Gıda talebini yükselten önemli bir başka etmen de hızlı kentleşmedir. Dünya’da kentleşme özellikle 1950’lerden sonra gelişmekte olan ülkelerde de hızlanmıştır. 2008 yılında ilk kez kentlerde yaşayanların kırsal alanlarda yaşayanlardan daha fazla olduğu bir dünyamız oldu. Kentleşme eğiliminin hızla artacağı ve 2050 yılında kentte yaşayanların oranının gelişmekte olan ülkelerde %64,1’e, gelişmiş ülkelerde ise %85,9’a ulaşacağı hesaplanıyor.(9)

Gıda talebi açısından göz önüne alınması gerekli bir başka etmen ise, gelişmekte olan ülkelerde gıda tüketiminin gelir düzeyinin yükselmesine koşut olarak artması ve aynı zamanda tabaktaki yiyeceklerin niteliğinin de önemli ölçüde değişmekte oluşudur. Bu değişimin en önemli göstergesi et tüketimidir. Dünya et talebi 1950’den bu yana tam beş kat artmıştır. 2013-2022 döneminde gelişmekte olan ülkelerde et tüketiminin yılda %2,4 oranında artacağı öngörülmektedir.(10) Büyükbaş hayvan etinin kilogramı başına 9-13 kg yem ile 13.500 litre su kullanıldığı düşünüldüğünde, bu talep farklılaşmasının tarıma ve dolayısıyla doğal kaynaklara önemli bir yük getirdiği anlaşılır.

Yükselen gıda talebini karşılamamanın önündeki başlıca engeller

Zorlanan biyolojik sınırlar ve yok olan biyoçeşitlilik

Dünyada artan gıda talebini karşılayabilmek için tarımsal üretimin hızla artırılması zorunlu olmakla birlikte bunu gerçekleştirebilmek kolay gözüküyor. Bunun nedenlerinden birisi, tarımda verim artışının giderek zorlaşmasıdır. 1960'lerden başlayarak neredeyse 30 yıla yaklaşan dönemi, tarımda “yeşil devrim” yılları olarak tanımlıyoruz. Bu yıllar arasında özellikle uluslararası araştırma kuruluşlarında yüksek verimli çeşitlerin geliştirilmesi, sulama sistemlerinin iyileştirilmesi ve teknolojik ilerlemeler sonucunda tarımda verim yılda %2,2 oranında arttı. 1990-2011 yıllarında ise bu oran %1,3'e düştü.(8) Günümüzde özellikle Almanya, İngiltere ve Fransa gibi gelişmiş ülkelerde tahıl veriminin son 10 yıldır artmadığı görülmekte ve bu nedenle biyolojik sınırlara erişildiği düşünülmektedir. Aynı şekilde Japonya'da da pirinç veriminde 17 yıldır kayda değer bir yükseliş görülmemiştir. Artık gelişmiş ülkelerde önemli verim artışları beklenmemektedir.

Tarımsal gelişmenin önündeki bir diğer temel sorun da biyolojik çeşitliliğin hızla azalmasıdır. 1970-2008 yılları arasında biyolojik çeşitlilik yaklaşık %30 oranında azalmış bulunmaktadır. Birleşmiş Milletler 2011-2020 dönemini “Biyοçeşitlilik On Yılı” olarak ilan etmiştir. Günümüzde sadece 150 bitki türü dünya genelinde ticari olarak ekilmektedir.(11) Tür çeşitliliği doğada ekolojik sürdürülebilirliğin sigortası sayılıyor. Hastalıklar, parazitler veya iklim değişikliği karşısında aynı bitkinin farklı türleri farklı tepkilerde bulunur. Eğer tek türde üretim yapıyorsanız büyük risk taşıyorsunuz demektir. Yerel çeşitlerin kaybı bizlerde yalnızca “nerede o eski lezzetler” yakınması yaratmamalıdır. Farklı koşullara dayanıklılık sağlayan bir çeşitliliğin değerini görebilmeliyiz.

Tarım topraklarının yaşadığı çok boyutlu tehditler

Uygarlıklar hep toprağa bağımlı olmuş, yeryüzünü kaplayan ince toprağın üzerinde gelişmiştir. Toprak doğal süreçle oluşur ve 1 cm kalınlığında toprak tabakasının oluşması için geçen süre 300 ile 1000 yıl arasındadır. Dünyada karalar yüzeyinin %11'ini oluşturan 1,56 milyar hektar alanda bitkisel üretim yapılmaktadır.(12) Tarım toprakları, tarım dışı faktörler ve doğrudan tarımdan kaynaklanan çeşitli sorunlarla karşı karşıyadır. Bu sorunları dört ana kümede toplayabiliriz. Bunlardan birincisi; kentleşme, sanayileşme, ulaştırma ve turizm sektörlerinin daha fazla toprak talep etmesi ve daha değerli görüldükleri için tarım topraklarını işgal etmeleridir. Nitelikli tarım topraklarının amaç dışı kullanımı geri dönülemez bir kayıptır. Mevcut egemen ekonomik sistem, doğaya insanların da yararlandıkları bir yaşam alanı olarak bakmak yerine, kâra ve ranta dönüşebilen bir kaynak olarak bakmayı sürdürdükçe, gelecek kuşakların yaşam hakları büyük bir risk altında olmaya devam edecektir.

İkinci sorunlar kümesinde doğrudan tarım bulunur. Tarımın yeryüzüne maliyeti geçen yüzyılın ortalarında yükselen endüstriyel tarımla birlikte çok artmıştır. Endüstriyel tarım; yoğun sentetik gübre ve kimyasal ilaç kullanımı, aşırı toprak işleme ve sulamayla; doğal kaynakları tahrip etmekte, kirletmekte, toprağın doğal yapısını bozmakta ve önemli ölçüde sera gazı üretmektedir. Doğaya ve toprak verimliliğine aykırı olan monokültür tarımın yaygınlaşmasına neden olan endüstriyel tarımın; biyolojik çeşitliliğin kaybolmasında ve ormansızlaşmada da önemli sorumluluğu vardır.

Doğa dostu olmayan bilinçsiz tarım uygulamalarının doğal etmenlerle (iklim, topografya, toprak yapısı v.b.) birleşmesi sonucu doğan erozyon, çölleşme, çoraklaşma gibi önemli sorunlar bir başka temel sorunlar demetini oluşturur. Bilinçsiz tarım pratikleri, özellikle aşırı sürüm ve aşırı otlatma erozyonu tetiklemektedir. Kuşkusuz rüzgâr ve su erozyonu sorunu yaşanan ormansızlaşma ile çok daha

derinleşmektedir. Küresel Orman İzleme Sistemi (Global Forest Watch) verilerine göre sadece 2012 yılında dünyada kaybolan orman alanı 20,8 milyon hektardır.(13)

Dünyada yükselen gıda talebinin karşılanmasında önümüzde var olan sorunlar arasında, ekilen tarım arazilerinin tümünün gıda üretimine ayrılmamış olması da bulunmaktadır. Tekstil, eczacılık v.b. sektörler tarımdan hammadde alırlar. Son yıllarda buna enerji sektörü de katılmıştır. Gittikçe artan miktarda toprak biyoyakıtlara ayrılmaktadır.

Yeni bir küresel-liberal saldırı olarak ortaya çıkan “toprak gaspları” tarım arazileriyle ilgili yaşanan çok boyutlu sorunlardan en güncelidir ve giderek yaygınlaşmaktadır. Dünyada tarıma açılabilir yeni alanlar çok sınırlıdır ve bunların hemen hemen tamamı gelişmekte olan ülkelerde bulunmaktadır. Toprak gaspları zengin ülkelerin ve onların şirketlerinin, yoksul ülkelerin verimli topraklarından büyük alanları yasal yollarla kamudan, ancak o yerlerde yaşayanlara ve ekip biçenlere sormaksızın satın alması ya da bunların uzun süreli kullanım hakkını elde etmesi olarak tanımlanmakta(14) ve küresel düzeyde bir “arazi kapatma yarışı” olarak nitelendirilmektedir.(3) Satın alınan ya da kiralanılan geniş tarım arazileri üzerindeki köyler ve köylüler taşınmakta ya da çok ucuza çalıştırılmaktadır. Ciddi açlık sorunu yaşanan ülkelerin tarım arazileri üzerinde bu yabancı patronların, yerel halkın ihtiyacı olan gıda ürünlerine değil, çoğu kez ihracata ya da biyoyakıt üretimine yönelik tarımsal faaliyette bulunmaları, hatta bu verimli topraklarda madencilik ya da kaya gazı çıkarmaya yönelmeleri tam bir insanlık trajedisi oluşturmaktadır.

Suların aşırı tüketimi, kirlenmesi ve metalaştırılması

Dünyada ekonomik olarak kullanılabilir tatlı su kısıtlıdır ve giderek kıtlaşmaktadır. BM istatistikleri son yüzyılda su kullanımındaki artışın, nüfus artış hızının iki katını aştığını göstermektedir.(8) Suyun dünya üzerinde dağılımı da dengeli değildir. Dünyadaki suyun %10’undan azına sahip bulunan Çin ve Hindistan dünya nüfusunun üçte birine ev sahipliği yaparken, dünya nüfusunun %0,3’ünü barındıran Amazon bölgesinde dünya su kaynaklarının %15’i bulunur.(15)

Bir OECD (Organisation for Economic Co-operation and Development) çalışmasına göre 2050 yılında dünyada 3,9 milyar insanın çok ciddi su sorunu olan alanlarda yaşayacağı öngörülmektedir.(16) Dünyada giderek artacağı görülen temiz suya erişme sorununun; (a) yok olan kentleri, (b) çok yüksek sayıda su mültecilerini ve (c) su savaşlarını kaçınılmaz olarak gündeme getirmesi beklenmektedir. Aslında, bu sürecin epeydir işlemekte olduğunu öne sürmek mümkündür.

Yaşam için soluduğumuz havadan farkı olmayan suyun giderek metalaşması su ile ilgili temel bir tartışma alanıdır. Dünyada kamusal olan her şey metalaşırken ve her şey satılık olurken dünya suyu da şirketlerin kontrolüne geçmeye başlamıştır. Thames Water, Suez ve Vivendi gibi büyük su şirketleri yanında Coca Cola, Pepsi ve Nestle gibi dev şirketler de ürünlerinin içeriği gereği su ile yakından ilgilenmektedirler. Bolivya’da, Evo Morales’i 2006 yılı başında devlet başkanlığına taşıyan süreçte, ülkede su dağıtımının uluslararası şirketlere verilmesi karşısında başlayan halk direnişinin önemli payı olmuştur. Dikili Belediye Başkanlarından Osman Özgüven, suyun ilk 10.000 tonunu hemşerilerinin bedava kullanmasını sağladığı için Sayıştay sorgulaması geçirmiş ve sonrasında kamuyu zarara uğratmaktan yargılanmıştır.(17)

Su ile tarımın ilişkisi açısından öncelikle dünyada en büyük su tüketicisinin tarım olduğu belirtilmelidir. Küresel su tüketiminde tarımsal sulamanın payı %70, endüstrinin %22, kullanım suyu %8 düzeyindedir.(8) İnsanların çeşitli şekillerde kullandığı su günde 10 litreyi aşmaz. Oysa yediğimiz günlük gıdanın üretimi için yaklaşık 2000 litre suya ihtiyaç vardır. Örneğin en az su isteyen ürünlerden buğdayın 1 kilosu için 1000 litre su harcanır. Bu bize suyun önemli bir bölümünün neden tarımda kullanıldığını gösterir. Tarımın su kirliliğinde de önemli payı vardır. Tarım alanlarında toprağın

bozulmasına ve verimlilik kaybına neden olan sentetik gübreler ve ilaçlar aynı zamanda su kirliliğine ve göl, nehir ve okyanuslarda ölü bölgelerin oluşmasına da neden olmaktadır.

Özetle, dünyanın pek çok yerinde tatlı sular kendilerini yenileme kapasitelerinin çok üzerinde tüketilmekte, yeraltı suları hızla çekilmekte, göl ve akarsular kirlenmektedir. Bu bağlamda, artan nüfus için temiz su bulmak güçleşmekte, tarım, enerji, kentsel kullanım ve endüstri arasındaki rekabet kızışmaktadır. İklim değişikliğinin getirebileceği bölgesel kuraklıklar da sorunu genişleten bir faktördür.

İklim değişikliği ve küresel ısınma

Son yıllarda iklim değişikliğinin ve etkilerinin hızlandığının kanıtlarına çok sık tanık olmaya başladık. Dünyada şiddetli iklim olayları, kuraklık, fırtına ve hortumlar, su baskınları giderek artıyor. Ne zaman, nerede ve nasıl bir iklimsel olağandışılık yaşanacağı öngörülemez oluyor. Yakın günlere baktığımızda, önce 2013 Kasım ayında Filipinler’de korkunç Haiyan Tayfunu yaşanmıştır. 2014 yılının ilk günlerinde; İngiltere suya boğulmuş, Japonya ve ABD kara gömülmüş, aynı günlerde İstanbul’da sıcaklık rekoru kırılmıştır. İstanbul tarihinin en sıcak 13 Şubat’ını 19°C ile yaşamıştır.(18)

IPCC (Intergovernmental Panel on Climate Change) 2100 yılına kadar yeryüzünde ısının 2,6 ile 4,8°C arasında artacağını ve muhtemel artışın 3,7°C olacağını beklemektedir.(19) İklim değişiminin en büyük nedeni başta artan sera gazları salınımı olmak üzere insan faaliyetleridir. Durumumuzu Hubert Reeves şu cümlelerle betimliyor: “İnsan etkinlikleri küresel ısınmayı tetikledi. Şimdi acemi büyücüler gibiyiz. Süreci başlattık ama nasıl durduracağımızı bilmiyoruz... Kesin olan tek şey bulanık sularda yüzdüğümüzdür, bulanık ve giderek ısınan sularda...”(15) Hiçbir tür, yok oluş riskine karşı güvence altında değildir. Sera etkisi, günün birinde tümüyle kontrolden çıkar ve önüne geçilmez boyutlara ulaşırsa, insan türünü kurtarmak için artık çok geç kalmış olduğumuzu anlayabiliriz. Yeryüzü tarihi, bir bitki ya da hayvan türü yeryüzünden silinip gittikten sonra yapacak bir şey kalmadığına milyonlarca kez tanık olmuştur.

Tarım, iklim değişikliğinin hem önemli bir faili hem de başlıca mağduru durumundadır. Tarım sektörünün sera gazlarına katkısı %18 olarak tahmin edilmektedir.(3) Çiftlik hayvanlarının ürettiği metan gazı ile azotlu gübrelerden kaynaklanan nitro oksit iklim değişikliğine neden olan tarımsal faaliyete bağlı gaz salınımının ana kaynakları arasındadır. İklim değişikliğinin özellikle bölgesel ölçekte tarımı ne denli olumsuz etkileyebileceğinin örnekleri giderek çoğalmaktadır. Sıklığı ve şiddeti artan sel afetleri ve hortumlar özellikle Güney Yarıküre’de tarımı etkilemektedir. Kuraklıklar da eskiye oranla daha sık ve şiddetli yaşanmaya başlanmıştır. Örneğin 2010 yılında Rusya’yı kavuran şiddetli bir kuraklık tarımsal üretimde büyük düşüşlere neden olmuştur. Kaliforniya’da kuraklıkların artması yüzünden getirilen kısıtlamalarla tarım alanları küçültülmüştür.(8)

Dünya genelinde, üretim dönemi içinde 2°C ısı artışının tahıl verimini %5 oranında, 4°C ısı artışının ise %10 azaltacağı öngörülmektedir.(20) ABD’de yürütülen araştırmalar, özellikle gece sıcaklıklarının yükselmesinin bitkilerin yaşam döngüsünü değiştirebildiğini, sıcaklık artışının su gereksinimini artırdığını, polenlenmeyi bozabildiğini ve daha şimdiden pek çok sebze (örneğin güney eyaletlerinde domateste) verimin düştüğünü öne sürüyor.(8) Sıcaklık ile böceklenme ve bozulmanın artışı arasındaki ilişki de biliniyor. Yağışların azalmasının ve sıcaklıkların yükselmesinin tarım üzerindeki etkileri yanında iklim değişikliğinin; denizlerin yükselmesi, buzulların erimesi gibi etkilerinin daha da köklü sorunlara yol açacağı düşünülmektedir.

Kentlere yığılma, kırların boşalması ve tarımın şirketleşmesi

Yukarıda da belirtildiği gibi, Dünya’da kentleşme özellikle 1950’lerden sonra gelişmekte olan ülkelerde de

hızlandı. 2008 yılında ilk kez kentlerde yaşayanların kırsal alanlarda yaşayanlardan daha fazla olduğu bir dünyamız oldu. Kentleşme eğiliminin hızla artacağı ve 2050 yılında kentte yaşayanların oranının gelişmekte olan ülkelerde %64,1'e, gelişmiş ülkelerde ise %85,9'a ulaşacağı hesaplanıyor.(9) Kentleşmeyle birlikte giderek kır kültürü unutulmakta, dayanışma ve paylaşımın yerini amansız bir yarışma almaktadır. Dünyada kentleşmenin hızla gelişmesi ve buna koşut olarak hızla yaygınlaşan kara yolları ve havaalanları azımsanmayacak genişlikteki tarım arazilerinin arsalaşmasına ve betonlaşmasına neden olmaktadır. Bu olgu ülkemizde de ciddi bir biçimde yaşanmaktadır. Aslında, Türkiye bu sürece daha 1960'lı yıllarda Çukurova'da ve Bursa Ovası'nda en kıymetli tarım arazilerinin elden çıkmaya başlaması ile tanık olmuştur. Türkiye'de "Bakanlık" sayısı ve isimlerine ilişkin en son yapılan yeniden düzenlemede kurulan "Çevre ve Şehircilik Bakanlığı'nı" köşe yazarı Koray Çalışkan "Kurt ve Kuzu Bakanlığı" olarak tanımlıyor.(21) Gerçekten de hızlı kentleşme önünde ne orman, ne köy, ne tarım arazisi engeli tanıyor.

Ülkemizde kentleşmenin gelişmesine koşut olarak kırlar boşalmaktadır. Türkiye'de bir kısım köyler kentlere katılmakta iken, nüfusu hızla azalan ve ıssızlaşan köyler giderek çoğalmaktadır. 2000-2008 dönemde kentler ölçeğinde nüfus artışı gösteren köyler sadece %10'dur. Köylerin bir kısmında tarım geliri ikincil hale gelmiş, bir kısım köyler ise sadece yaşlıların bulunduğu bir yaşam alanına dönüşmüştür.(22)

Doğanın sınırsız kalması ile tarımın bel kemiğini oluşturan aile işletmelerinin erozyonu eşzamanlı gelişmektedir. Küçük işletmeler, bir taraftan çözülme ve tasfiye süreci yaşamakta, diğer taraftan tüm olanakları ve kapasiteleri ile direnmeye çalışmaktadırlar.(23) Küçük işletmeler yaşama tutunma savaşımı verirken tarım hızla küreselleşmekte ve şirketleşmektedir. Dünya tarım pazarlarında dev küresel firmalar büyük bir tekelleşme yaratmışlardır. Dünyadaki tohumculuk, tarım kimyasalları ve tarımsal biyoteknoloji alanında pazar payının çok büyük kısmını bir avuç uluslararası sermayeli şirket elinde tutmaktadır. İlk 10 firma; dünya pazarlarındaki tohum satışlarının 2/3'ünü, tarım kimyasallarının %90'ını ve biyoteknolojinin 3/4'ünü gerçekleştirmektedir. İşin ilginç bu üç pazarda da ilk 10 firmanın altısı hep aynı dev küresel firmalardır.(24) Aynı şekilde dünya tarım ürünleri ticareti birkaç büyük şirketin elindedir.

Neoliberalizm ile birlikte olağanüstü güçlenen küresel agro-kimya-ecza şirketleri daha fazla gübre, ilaç ve GDO'lu tohum satışı yapabilmek için endüstriyel tarımı beslemekte, yaygınlaştırmakta ve ulusların gıda egemenliğini devralmaktadırlar. Gıda, su ve enerji başlıca stratejik alanlar haline gelmektedir. Gıda ve tarım politikaları küresel sermaye tarafından çizilmekte ve dayatılmaktadır. Bu gelişmeye dayalı olarak bir yazarımız; "köylülük tarih sahnesinden silinecek, tüm dünyanın beslenmesi çokuluslu şirketlerin çıkarları doğrultusunda, giderek daha tek tip ve yapay bir hal alacak. Yeryüzü ekolojik tahribatla, tanınmaz ve giderek yaşanamaz hale gelecek" öngörüsünde bulunmaktadır.(15)

Ekolojik tarım, aile çiftçiliği ve gıda egemenliği

Bu makalede; dünya kaynaklarının sınırlı olduğu, neoliberal ekonominin dayattığı katlanarak sürekli büyümenin ve bunun gereği olan tüketim esaretinin insan uygarlığını bir felakete sürüklediği vurgulanarak, bir an önce ekolojyi odağa alan tutumlu ve paylaşımcı bir ekonomi ve yaşam tarzına geçmemizin zorunlu olduğu üzerinde durulmaktadır. Sürekli katlanarak artan bir maddi büyümeyi frenlemek elbette mümkündür. Ancak "gıda" diğer alanlarda yapılan üretim ve tüketimden farklıdır. Yaşamsaldır, vazgeçilemez ve kısıtlanamaz. Bununla birlikte, gıda üretimini bugünkü biçimiyle yürütür ve gıda politikalarında radikal bir dönüşüm sağlayamazsak, hem tüm insanları doyuramayız hem de doğal kaynakların yok edilmesinin, kirlenmesinin ve küresel ısınmanın ivmesini daha fazla yükseltmiş oluruz. Son 50 yılın tarımı, doğaya en fazla zarar veren insan etkinliklerinden biridir. Tarımsal üretimi doğayı koruyarak artırmalı ve üretimin her aşaması ile ürünlerin tarladan sofraya kadar geliş sürecinde her türlü

sömürü ve adaletsizliği ortadan kaldırmalıyız.

Bu bağlamda tarımsal üretim ve gıda-tarım politikalarında zorunlu dönüşümü üç ana ekseninde gerçekleştirmek gerekir; ekolojik tarım, aile çiftçiliği ve gıda egemenliği.

Ekolojik tarımı odağa almak

Bugün insan uygarlığı; tüm insanların kaliteli bir yaşam için gerektiği kadar gıdaya erişebilmelerini sağlamak ve bunu gerçekleştirirken doğal kaynaklara ve ekosistemlere zarar vermeyerek gelecek kuşakların haklarını da korumak gibi zorlu bir görevi başarmak sorumluluğunu taşımaktadır. Kimyasal girdiler ve genetik mühendislikle çevreye zarar vermeyen, toprak, su ve iklimi koruyan, biyolojik çeşitliliği destekleyen ve sağlıklı besinler üretilmesini sağlayan bir tarım sistemini tarımsal üretimin ana eksenine almak durumundayız. Bu beklentileri karşılayabilen, doğanın sunduğu olanakların agroekolojik sistemlere entegre edilmesini temel alan, bilgi-yoğun tarım anlayışları “ekolojik tarım” olarak nitelendirilir.(25) Uygun yerel çeşitler, ürün rotasyonu, yeşil gübreleme, organik atıkların değerlendirilmesi, zararlılarla biyolojik mücadele, minimum toprak işleme, ekolojik tarımın başlıca uygulamalarıdır. Hasat ve hasat sonrası işlemlerde kayıpların önlenmesine önem verilir. Ekolojik tarım; toprağın erozyona uğramasını, aşınmasını, kirlenmesini engeller, toprak verimliliğini artırır, suyu, doğal yaşam alanlarını korur ve sera gazları salınımını azaltır. İklim değişikliğini hızlandırmayan ve ona uyum sağlayan bir üretim stratejisidir. Ekolojik tarım bilgi-yoğun bir üretim sistemidir. Bir ideoloji ya da bir ritüel değildir. Bilime ve yeniliğe dayalı, sürekli öğrenme ve izleme gerektiren, makul bir kazanç sağlayan ekonomik bir faaliyettir.

Aile çiftçiliğini güçlendirmek

Dünyada henüz hem kalkınmış ülkelerde hem de özellikle kalkınmakta olan ülkelerde en yaygın tarım işletmeleri hemen hemen tümüyle hane halkı işgücüne dayalı aile işletmeleridir.(26) Bununla birlikte şirket çiftçiliği giderek yaygınlaşmaktadır. Mümkün olan en fazla kârı elde etmeye dayalı şirket çiftçiliği; doğayı tahrip etmekte, besin güvenliği sağlayamamakta ve adil olmayan bir gıda sistemi yaratmaktadır. Şirketler eliyle yürütülen; yoğun girdili, az insanlı, monokültür endüstriyel tarıma karşı, küçük aile işletmelerinin ayakta kalabilme güçleri her geçen gün azalmaktadır.

BM 2014 yılını “Uluslararası Aile Çiftçiliği Yılı” ilan ederek aile işletmelerinin “sürdürülebilir tarımın ve sürdürülebilir kalkınmanın temel taşı” olduğunu belirtiyor. Dünya ölçeğinde gıda güvenliğinin sağlanabilmesinin, yoksullukla ve açlıkla mücadelenin kazanılabilmesinin ve doğaya saygılı bir tarımsal gelişmenin anahtarının aile işletmeleri olduğuna inanılıyor.(27)

Çiftçi aileler yararlandıkları doğal kaynaklara bir aidiyet duygusuyla bağlıdırlar. Bu ailelerin tarım ve gıda kültürünü taşıma özelliği de son derece önemlidir. Küçük aile işletmelerinin birçoğu yerel tohumları kullanarak ve birbirleriyle takas ederek adeta yaşayan bir gen bankası işlevi görmektedirler. Aile işletmeciliği aynı zamanda ekonomik kriz dönemleri ve iklim şoklarına karşı önemli bir direnç oluşturur. Küçük ölçekli aile işletmelerinin yaşamaları ve geliştirilmeleri için onları destekleyici tarım politikalarına ihtiyaç vardır. Küçük çiftçi örgütlenmelerinin teşvik edilmesi, pazara erişimin önündeki engellerin kaldırılması, uygun kredi olanaklarının sağlanması, bilgi ve teknolojiye erişim, kırsal alanda yaşam kalitesinin ve fiziki alt yapının geliştirilmesi, genel eğitim ve sağlık sisteminin iyileştirilmesi, aile işletmelerinin desteklenmesine yönelik başlıca önlemler arasındadır.

Gıda egemenliğini korumak

Seksen ülkeden çok sayıda çiftçi ve köylü örgütünü temsil eden yaklaşık 500 delegenin katıldığı “Gıda

Egemenliği Forumu” 23-27 Ocak 2007 yılında Mali’de Nyeleni köyünde toplandı. Bu forumda “gıda egemenliği”; tarım sistemleri ve gıda politikalarına ilişkin kararların odağında, ulusötesi firmaların değil, o kararlardan doğrudan etkilenen insanların bulunma hakkını vurgulayan bir kavram olarak tanımlandı.(28) Nyeleni Forumu küresel düzeyde çok yankı uyandırdı ve gıda egemenliği hareketi giderek genişledi. Bu süreçte gıda egemenliği sadece üretici çiftçi ve köylülerin hareketi olmanın ötesinde doğa bilinci olan kentli tüketicilerin de katıldığı bir hareket olarak genişledi ve güçlendi. Avrupa Gıda Egemenliği Forumu 16-21 Ağustos 2011 tarihinde Avusturya’nın Krems kentinde toplandı ve “Avrupa Gıda Egemenliği, Şimdi” başlıklı bir deklarasyon yayınlandı.(29)

Avrupa Ortak Tarım Politikası’nın yenilenmesi ve gıda egemenliğine dayalı tarım, gıda, tohum, enerji ve ticaret politikaları geliştirilmesi gereğinin vurgulandığı deklarasyonda başlıca beş talep üzerinde duruldu:

1. Aile çiftçiliğine dayalı, ekolojik olarak sürdürülebilir ve sosyal olarak adil bir üretim ve tüketim yapısı yaratılmalıdır.
2. Gıda dağıtım sistemi yerleştirilmeli ve üreticiler ile tüketiciler arasındaki zincir kısaltılmalıdır.
3. Gıda ve tarım alanında çalışma ve sosyal güvenlik koşulları iyileştirilmelidir.
4. Ortak varlıkların (toprak, su, tohum v.b.) kullanımı hakkındaki karar alma mekanizmaları demokratikleştirilmelidir.
5. Kamu politikaları; kırsal bölgelerin canlılığını, üreticiler için adil fiyatları ve herkes için güvenli, GDO’suz gıdaya erişimi sağlayacak biçimde düzenlenmelidir.

Harekete geçmenin ikinci en güzel zamanı

Uzakdoğu’da özellikle fidan dikerken söylenen güzel bir özdeyiş var: “Bu işi yapmanın en güzel zamanı yirmi yıl önceydi, ikinci en güzel zaman ise hemen, şimdi”. Gıda egemenliği ve sürdürülebilir tarımsal üretim ve tüketim için çoktan harekete geçilmeliydi. Hiç olmazsa, hemen hiç gecikmeden “ikinci en güzel zamanı” yaratmalıyız. Bir birey olarak neler yapabiliriz sorusunun yanıtları aşağıda sıralanmaya çalışılmıştır.

Siyaseti zorlamak

Doğa dostu, tutumlu ve paylaşımcı bir ekonominin yaşama geçirilmesi ve gıda-tarım sisteminin halkın çıkarları doğrultusunda demokratikleştirilmesi için “kamu politikaları” alanı ana belirleyicidir. Siyasete aktif olarak katılmak, iktidarın uygulamalarını izlemek, değerlendirmek ve demokratik tepki vermek, siyasi partilerin programlarının bu yönde oluşması için çalışmak, gereğinde yeni siyasi partiler kurmak ve desteklemek önemli bir görev alanıdır.

Yerel yönetim desteği

“Bütünşehir” yasası olarak bilinen büyükşehir belediyeleri ile ilgili son yasa, belediye sınırı ile il sınırını bütünleştirmiş ve böylece kırsal alanın tümünü belediyelerin görev ve sorumluluk alanı haline getirmiştir.(30) Bu değişimle 30 Mart 2014 seçimleriyle birlikte ülkemizde mevcut 30 büyükşehirde kırsal kalkınma ve tarım alanında sahneye yeni bir aktör girmektedir. Kuşkusuz bu değişim öncesinde de, sınırlı sayıda da olsa büyükşehir, il ve ilçe belediyelerinden kırsal alana önemli katkılarda bulunanlar olmuştur.

Türkiye’nin ilk “yavaş şehir – cittaslow” belgesine sahip yerleşim yeri olan Seferihisar’da Belediye Başkanı Tunç Soyer’in öncülüğünde yerel yönetim, kırsal ekonomiyi ve ekolojik tarımı destekleme konusunda son

derece hızlı ve son derece başarılıdır. Belediyenin bu bağlamdaki çalışmaları arasında; iyi tarım ve organik tarım uygulamalarının desteklenmesi, üretici pazarları ve e-ticaret yoluyla üreticilerin pazara erişiminin kolaylaştırılması, üreticilerin örgütlenmelerinin teşvik edilmesi ve ürün işleme tesisleri kurulması sayılabilir. Seferihisar Belediyesi “Tohum Takas Şenlikleri” yoluyla yerel tohumların korunmasına da katkıda bulunmaktadır.

Seferihisar’a bağlı 9 köyün Ocak 2013’te başlattığı Geleceğin Köyleri Hareketi’nin hızla güçlenmesinde yine Belediye’nin öncülüğü ve katkısı vardır. Geleceğin Köyleri Hareketi’nin manifestosu tüm toplumu gözeterek hazırlanmıştır. Manifestonun bir yerinde şunlar yazar: “Köy köktür ve tohumdur. Köy geçmişimizdir ve geleceğimizdir. Şehirde ve köyde nerede yaşarsak yaşayalım sağlıklı bir doğal çevre ve kırsal alana ihtiyacımız var. Köy olmazsa şehirde ne yiyebiliriz? Fabrikasyon meyve ve sebzeleri mi, büyük şirketlerin GDO’lu ürünlerini mi?”.(31)

Hepimiz bir yerel yönetim sınırları içinde yaşıyoruz. Yaşam alanımızdaki yerel yönetimi doğaya saygılı uygulamalara ve tarımda yerel aile işletmelerini koruyup, kollayıcı çalışmalar yapmaya yönlendirmek önem taşımaktadır.

Sivil toplum hareketlerine katılım

Ülkemizde gerek üretici kesimde gerekse tüketici kesimde gıda egemenliğini ve doğaya saygılı tarımı savunan önemli sivil toplum kuruluşları bulunmaktadır. Üretici kesimin belki en yeni, ancak en etkin sivil toplum yapılanması kısa adı ÇİFTÇİ-SEN olan Çiftçi Sendikaları Konfederasyonu’dur. 2008 yılında 7 üretici sendikasının girişimiyle kurulan Çiftçi-Sen küresel köylü hareketi “La Via Campesina” üyesi olup uluslararası etkinliklere aktif biçimde katılmaktadır.(32)

Kent ve tüketici kesiminde benzer ilkeleri savunan sivil toplum kuruluşlarının sayısı daha fazla ve ilgi odakları daha çeşitlidir. Bunların en eski ve en köklüsü Hayrettin Karaca ve Nihat Gökyiğit tarafından 1992 yılında kurulan Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA)’dır. Ülkenin her köşesine yayılmış temsilcilikleri ve 485.000’i aşan üye sayısı ile en büyük sivil toplum kuruluşudur.(33) Viktor Ananias tarafından 2002 yılında kurulan Buğday Ekolojik Yaşamı Destekleme Derneği çok aktif bir sivil toplum kuruluşu olarak önemli öncülüklere imza atmaktadır. Tohum İzi Derneği, Yeryüzü Derneği ve benzeri sivil toplum kuruluşlarının, doğal kaynakların ve ekosistemlerin korunması konusunda değerli çalışmaları vardır.

Adil tüketim duyarlılığı

İnsanların gıda ürünü satın alırken önceliğinin “güvenli ve sağlıklı ürünlere erişme” olması, fiyatı da uygunsa bu niteliğe sahip ürünlere yönelmesi beklenir. İyi tarım uygulamaları ya da organik tarım sertifikalarına sahip ürünlerin en güvenli ve sağlıklı ürünler olması nedeniyle bu tercih doğanın korunması yönündeki duyarlılıkla da örtüşür.

Dünyada son yıllarda kimi tüketiciler bir adım daha atmaya yönelmekte, yani güvenli-sağlıklı besin ve doğayı koruma yanında, toplumsal açıdan da anlamlı bir alışveriş yapmaya özen göstermektedirler. Ürünü satın alırken; o ürünün üretim ve ticaret sürecinde yer alan çalışanların sömürülmediğinden, insan emeğinin korunduğundan, küçük çiftçiye ve onun örgütlerine değer verildiğinden de emin olmak istiyorlar. Bu süreçte doğal kaynakları kirletenin, insan haklarına aykırı davrananın, çocuk işçiler çalıştıranların, ticarete küçüğü ezenlerin, haksız kazanç sağlayanların ürünlerinden kaçınıyorlar. Bu eğilim ve duyarlılık insanlığın yeni bir ahlaki gelişim sürecine (moral enhancement) girmesi gerektiğini savunan yazarlar tarafından geleceğe yönelik önemli bir adım olarak değerlendirilmektedir.(34)

Bu anlamda üretimin ilk adımından başlayarak son tüketiciye ulaşana kadar tüm süreçlerin, insani ve ahlaki ölçütlerle değerlendirilmesi önem taşımaktadır. Dünyada bu nitelikli ürünlere sertifika veren kuruluşlar arasında; FLO (Fair Trade Labelling Organization), WFTO (World Fair Trade Organization), NEWS (Network of European Worldshops) ve EFTA (European Fair Trade Organization) bulunur.(35) Bu sertifikaların temel amacı gelişmekte olan ülkelerdeki küçük üreticilerin korunmasıdır. Sertifikalı ürünlere yönelen duyarlı tüketiciler hem kendilerini hem de ekolojik ve etik üretimi korurlar.

Yerel ürünlere ve mevsimlik ürünlere öncelik

Tarım ürünlerinin küresel düzeyde tedariki, büyük kentlerdeki tüketicilerin olanak ve seçeneklerini hiç olmadığı kadar genişletmiştir. Dünyanın her köşesinden gelen ve fiyatları yerel ürünlere göre çok da aşırı olmayan ürünler artık her an elimizin altında bulunmaya başladı.

Üretim ile tüketim, üretilen mekân ile tüketilen mekân arasındaki mesafenin giderek “uzaklaşması” tarım ve gıda sistemlerinin sürdürülebilirliği konusunda ciddi bir endişe kaynağı olmaya başlamıştır. Örneğin, Kaliforniya’dan İngiltere’ye uçakla ulaşan her bir kalorilik marul için 127 kalorilik yakıt harcanmaktadır.(36) Bazen çok uzaklara yem taşınmaktadır. Örneğin, Brezilya tarım alanlarının önemli bir kısmı Çin ve Avrupa’da domuz ve tavuk yetiştiriciliğinde yem olarak kullanılmak üzere ekilen soya fasulyesine ayrılmış durumdadır.

İnsanlar tüketici olarak yakın çevrelerinde yetiştirilen ürünlere öncelik verdiklerinde; hem daha taze ve güvenli ürünlere ulaşmış hem yerel üreticileri desteklemiş hem de nakliyatın kısılması yoluyla çevreyi desteklemiş olurlar. Meyve ve sebzeleri mevsiminde tüketmenin çok yönlü yararları vardır. Tüketiciler bir sebze ya da meyveyi doğal yetişme mevsimi dışında bir zaman diliminde satın aldıklarında, o ürünün; (a) ya çok uzaklardan geldiğini, (b) ya çok uzun süre tarladan/bahçeden alınıp depolarda bekletildiğini ya da (c) doğal olmayan koşullarda yetiştirildiğini bilmelidirler. Mevsimlik olmayan ürün tüketimi hem sağlık hem de doğanın korunması için çoğu kez olumsuz bir seçenek değildir.

İsraftan ve işlenmiş gıdadan kaçınmak, yemek kültürünü yenilemek

Gıda israfından kaçınmak doğanın korunmasına katkıda bulunur. FAO’ya göre dünyada bir yılda israf edilen ve kaybedilen gıda maddesi 1,3 milyar metrik ton olup, bu miktar yine bir yılda üretilen gıda maddelerinin üçte birine yakındır.(37) Tüketicilerin işlenmiş, dondurulmuş ve hazırlanmış gıdalardan kaçınmaları ve besinleri çiftlikten çıktıktan en kısa süre sonra ve çıktığı hale en yakın biçimde almaları ve tüketmeleri hem besin değeri açısından önemlidir hem de doğaya katkıdır.

Gıda israfından ve işlenmiş gıdalardan kaçınırken, kentleşmenin ve hızlı yaşamın getirdiği “fast food” bağımlılığından kurtulmaya çalışmalıyız. Yaşamın birçok alanında olduğu gibi gıda alanında da tek tipleşmeye ve aşırı hızlanmaya karşı tepkiler Carlo Petrini’nin 1986 yılında Roma’da başlattığı uluslararası bir hareketi doğurdu: “Slow food”.(38) Slow food hareketi, yemek yemenin ayaküstü ve hızlı bir etkinlik olarak değil, daha tatmin edici biçimde ve daha doğru hızda gerçekleştirilmesini önerir. Yemek yemeyi ekolojiyi, gastronomiyi, estetiği ve tadı bütünleştiren bir neşe, kültür ve birliktelik eylemi olarak görür. Bireylerin çoğunluk içinde eriyip gitmelerini ve kimliksizleşmelerini önlemenin yollarından birisi olarak kabul edilen “slow food” hareketinin başlıca sloganlarından birisi “İyi-Temiz-Adil Gıda”dır. Burada ifade edilen gıdanın; (a) sağlıklı ve güvenli olması, (b) doğaya dost, saygılı biçimde, (c) insanı sömürmeden ve emeğe değer verilerek üretilmiş olması gerekir.(38)

Topluluk destekli tarım ve kent tarımı

Tarımın kent dışına atılması 20. yüzyılın başında gerçekleşti. Daha önce daima kentlerde tarım vardı. Kentlerde yaşayan insanlar artık doğadan koptular, toprakla temasları kesildi ve gıda üretim süreçlerine yabancılaştılar. Meyve ağaçlarını tanımıyorlar, bitkilerin nasıl yetiştiğini hiç bilmiyorlar. Onlar, meyveleri ve sebzeleri süpermarket raflarında tuhaf ışık oyunları altında ve çoğu kez ambalaj içinde görüyorlar.

Topluluk Destekli Tarım; bu yabancılaşmadan kurtulmak, doğanın korunmasına katkıda bulunmak ve ekolojik tarım yapan yerel çiftçileri desteklemek isteyen duyarlı tüketici gruplarının bir ya da küçük bir grup çiftçiyle dayanışma içine girmesidir. Topluluk, işbirliği yaptığı çiftçileri üretim sürecinde destekler, zaman zaman karşılıklı ziyaretler ve bilgi alışverişi yapılır ve üretim süreci sonunda hasat edilen ürünler satın alınır. Bu satın almada farklı yöntemler olabilir. Örneğin; tüm riskler tüketiciler tarafından üstlenilir ve toplam ürün kendi aralarında paylaşılır, üreticinin eline geçen para değişmez. Bir başka yöntem ise “abone” yöntemidir. Üretimin önceden belirlenen belli bir miktarına abone olunur. Yeryüzü Derneği bu tür örgütlenmeye “Tüketim Birliği” demektedir.(39) Üretici ve tüketici arasında dayanışmaya dayalı, her iki tarafın da duyarlılıklarını, çıkarlarını ve ihtiyaçlarını koruyan bir ilişki kurulmaktadır. Topluluk destekli tarımda, tüketici; kimin, nerede, nasıl yetiştirdiğini bilmediği ürünleri satın alan değil; kendisi ve ailesi için üretim yapan çiftçiyle temas eden, bir anlamda üreticiye partner olan, eş-üretici konumuna geçen insandır.

Kentli tüketicinin, üretim dünyasına adım atması anlamına gelen topluluk destekli tarımdan, bir adım ilerisi ise “kent tarımı” olmaktadır. Kent tarımının iki boyutu vardır. Birincisi, geleneksel olan kent tarımı olup, insanların evlerinin bahçelerinde, balkonlarında, teraslarda, hatta ev içinde saksıda çiçek yerine ya da çiçeklerle birlikte yiyecekleri ürünleri üretmeleridir. Tüketimlerinin çok az bir kısmını da karşılarsa, sembolik de olsa, bunu bir hobinin ilerisinde, doğaya bir küçücük katkı olarak düşünmek gerekir.

Kent içindeki kamusal alanlarda tarımsal üretim yapılması kent tarımının ikinci ve yeni biçimidir. Bu tür kent tarımı yaşanan ya da yaşanması muhtemel gıda kıtlığına ilişkindir. ABD Birinci ve İkinci Dünya Savaşları sırasında kentlerde tarımı desteklemiş ve “zafer bahçeleri” adıyla kent sebzeçiliğini özendirmiştir.(40) Kamusal alanlarda kent tarımı yapılan büyük şehirlerin en tanınmış Havana’dır. Tarımı geleneksel olarak tütün ve şeker kamışına dayanan Küba’da, Sovyetler Birliği’nin dağılması ve ABD ambargosu sonucu doğan ve bir ölçüde halen devam eden gıda kıtlığı karşısında, Havana’daki park ve bahçelerin önemli bölümü sebze üretimine ayrılmıştır.

Son söz

Ekonomide ve yaşam tarzımızda odağında doğa olan bir dönüşümü kararlılıkla ve hızla hayata geçirmek zorundayız. Temel gereksinimimiz olan gıda ve tarım alanı bu dönüşümde öncü olmak durumundadır. Gıda egemenliğini küresel sermayenin elinden alabilmek, ekoloji tabanlı ve adil bir gıda ve tarım sistemi kurmak için hepimiz bireysel ve örgütlü olarak yüklenmemiz gereken görevlerimizi ve sorumluluklarımızı iyi kavramalı ve eksiksiz yerine getirmeliyiz.

“On beş milyar yıllık evrimden sonra bir yaratık ortaya çıkıyor ve kendisini doğuran evrenin köklerini keşfediyor, atomların ve galaksilerin davranışlarını açıklıyor, güneş sistemini inceliyor, doğanın güçlerini kendi hizmetine sokuyor ama kendisini ortadan kaldıracak süreci ortadan kaldırmak için harekete geçemiyor!”.(15) Reeves’in tanımladığı bu trajik duruma hemen son vermeliyiz.

Bilmeliyiz ki, sürdürülebilir üretim ve tüketim insanlığı daha zengin yapmaz; ama ona yaşamı ve mutluluğu armağan edebilir.

Kaynaklar

1. World Wildlife Fund (WWF), *Living Planet Report 2012: Biodiversity, biocapacity and better choices*, Gland, Switzerland, 2012, s. 6.
2. Population Reference Bureau, Erişim adresi: <http://www.prb.org/Publications/Articals/2002/HowManyPeopleHaveEverLivedonEarth.aspx>, Erişim tarihi: 15.04.2014.
3. Koç M. *Küresel Gıda Düzeni: Kriz Derinleşirken*, Notabene Yayınları, Ankara, 2013, s. 24, 25, 82, 130.
4. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), *The State of Food Insecurity in the World 2013*, Rome, 2013, Erişim adresi: <http://www.fao.org/docrep/018/i3434e/i3434e.pdf>, Erişim tarihi: 18.04.2014.
5. United Nations Development Programme (UNDP), *Millennium Development Goals*, Erişim adresi: <http://www.undp.org/content/undp/en/home/mdgoverview.html>, Erişim tarihi: 17.04.2014.
6. The World Bank, *End Extreme Poverty and Promote Shared Prosperity*, s. 7. Erişim adresi: <http://www.worldbank.org/content/dam/Worldbank/document/WB-goals2013.pdf>, Erişim tarihi: 17.04.2014.
7. OXFAM, *Working for the Few: Political capture and economic inequality*, Oxfam 178 Briefing Paper-Summary, London, 20 January 2014, Erişim adresi: <http://www.oxfam.org>, Erişim tarihi: 16.04.2014.
8. Barlas N. *Küresel Krizlerden Sürdürülebilir Topluma: Çağımızın Çevre Sorunları*, Boğaziçi Üniversitesi Yayinevi, İstanbul, 2013, s. 19-38.
9. The United Nations Population Fund (UNFPA), *State of World Population 2007*, Unleashing the Potential of Urban Growth, New York, s. 7.
10. Trostle R, Seeley R. *Developing Countries Dominate World Demand for Agricultural Products*, Erişim adresi: <http://www.ers.usda.gov/amber-waves/2013-august/developing-countries-dominate-world-demand-for-agricultural-products.aspx>, Erişim tarihi: 16.04.2014.
11. Mikhail M. *Sürdürülebilir Bir Gelecek Oluşturmak*, Worldwatch Enstitüsü, Dünya'nın Durumu 2012: Sürdürülebilir Refaha Doğru. TEMA Vakfı ve Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2012, s. 261.
12. Food and Agriculture Organization of the United Nations (FAO), *The State of Worlds Land and Water Resources for Food and Agriculture*, Rome, 2011, s. 14.
13. Global Forest Watch, Erişim adresi: <http://www.globalforestwatch.org>, Erişim tarihi: 17.04.2014.
14. Çaşkurlu S. Toprak Gaspları, *Perspectives: Türkiye'den Siyasi Analiz ve Yorum*, Heinrich Böll Stiftung, sayı 6, 2013, s. 26-30.
15. Reeves H, Lenoir F. *Yeryüzünün Acısı*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 19, 21, 114, 188.
16. Mountford H. *Water: the Environmental Outlook to 2050*, OECD Global Forum on Environment: Making Water Reform Happen, Paris, 25-26 October 2011, s. 5. Erişim adresi: <http://www.oecd.org/env/resources/49006778.pdf>, Erişim tarihi: 15.04.2014.
17. Gültekin T. *Dikili'de Bedava Suyu Zam Geldi*, Doğan Haber Ajansı, 7 Mart 2011, Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/gundem/17204342.asp>, Erişim tarihi: 16.04.2014.
18. İstanbul Yanıyor, Tarihin En Sıcak 13 Şubat'ı, Erişim adresi: <http://www.hurriyet.com.tr/ekonomi/25803567.asp>, Erişim tarihi: 14.04.2014.
19. Changhua W. *The Coming Heat Age, Project Syndicate, The World's Opinion. Environment&Sustainability*, 28 November 2013.
20. Dellal İ. *Türkiye'de İklim Değişikliğinin Tarım ve Gıda Güvencesine Etkileri*, Türkiye Ulusal Bildirimi 2012, TC Çevre ve Şehircilik Bakanlığı ve Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı. Ankara, 2012, s. 5.
21. Çalışkan K. *TOKİ Depremi Erdoğan'ı Yıkabilir*, Radikal Gazetesi, 27 Aralık 2013.
22. Öztürk M. 1980 Sonrası Türkiye Tarım ve Kırsalında Dönüşüm Dinamikleri, *Perspectives: Türkiye'den Siyasi Analiz ve Yorum*, Heinrich Böll Stiftung, sayı 6, 2013, s. 4-10.
23. Özügürlü M. *Küçük Köylülüğe Sermaye Kapanı*, Nota Bene Yayınları, Ankara, 2011, s. 10.

24. *Who Owns Nature?* Erişim adresi: <http://www.etcgroup.org/content/who-owns-natura>, Erişim tarihi: 15.04.2014.
25. Tirado R. *Ekolojik Tarımın Tanımı*, Erişim adresi: http://www.bugday.org/portal/haber_detay.php?hid=5986, Erişim tarihi: 14.04.2014.
26. MacDonald J. *Family Farming in the United States*, United States Department of Agriculture (USDA) Economic Research Service (ERS), Amber Waves, 4 March 2014, s. 22. Erişim adresi: <http://www.ers.usda.gov/amberwaves/2014-march/family-farming-in-the-united-states.aspx#.UzxHhFdmr1U>, Erişim tarihi: 13.04.2014.
27. *2014 International Year of Family Farming*, Erişim adresi: <http://www.fao.org/home/en/>, Erişim tarihi: 12.04.2014.
28. Nyeleni 2007, Erişim adresi: <http://www.nyeleni.org/spip.php?artical290>, Erişim tarihi: 11.04.2014.
29. *European Food Declaration*, Erişim adresi: <http://www.nyelenieurope.net/europeanfooddeclaration/>, Erişim tarihi: 10.04.2014.
30. Suğur N. Yerelin Zayıflatılması, Merkezin Tahkimi, *Perspectives: Türkiye'den Siyasi Analiz ve Yorum*, Heinrich Böll Stiftung, sayı 7, Ocak 2014, s. 24-27.
31. Şahinkaya S. *Ekmek ve Gül ve de Geleceğin Köyleri Hareketi*, Sol Gazetesi, 9 Mart 2014.
32. La Via Campesina, *International Peasant's Movement*, Erişim adresi: <http://www.viacampesina.org/en/index.php/organization-mainmenu-44/our-members-mainmenu-77>, Erişim tarihi: 11.04.2014.
33. Türkiye Erozyonla Mücadele, Ağaçlandırma ve Doğal Varlıkları Koruma Vakfı (TEMA), Erişim adresi: <http://www.tema.org.tr/>, Erişim tarihi: 12.04.2014.
34. Savulescu J, Persson I. Moral Enhancement, *Philosophy Now*, issue 91, Erişim adresi: http://philosophynow.org/issues/91/Moral_Enhancement, Erişim tarihi: 18.04.2014.
35. Ergönül B. *Adil Ticaret*, Erişim adresi: www.gidamuhendisligikongresi.org/storage/catalogs/bulent-ergonul.pdf, Erişim tarihi: 14.04.2014.
36. *Sustain: The alliance for better food and farming*, Erişim adresi: <http://www.sustainweb.org/pdf/publications/?id=98>, Erişim tarihi: 11.04.2014.
37. Da Silva JG, Steiner A. Waste Not, Want Not, Project Syndicate, The World's Opinion Page. *Environment&Sustainability*, 15 October 2013.
38. *Slow Food*, Erişim adresi: <http://www.slowfood.com>, Erişim tarihi: 15.04.2014.
39. Yeryüzü Derneği, Erişim adresi: <http://www.yeryuzudernegi.org/projedetay.php?id=14#.UzhH51dmr1U>, Erişim tarihi: 15.04.2014.
40. Rasouli S. *Kent Topraklarının Tarımsal Amaçlı Kullanımı: Kentsel Tarım*, 4 Haziran 2012, Erişim adresi: <http://www.skb.org/kent-topraklarinin-tarimsal-amacli-kullanimi-kentsel-tarim/>, Erişim tarihi: 14.04.2014.